

Kako je pjesništvo evolucijski adaptivno?

MIRNA BABIĆ

U okviru evolucijskog pristupa psihologiji, sva jednostavna i složena ljudska ponašanja i osobine možemo izravno ili neizravno protumačiti kao adaptacije za preživljavanje i razmnožavanje. Pjesništvo, kao raširen i kompleksan književni rod ima nekoliko specifičnih adaptivnih prednosti, kao i nekoliko onih koje dijeli s ostalim književnim rodovima. Većina književnih djela pomaže nam u stjecanju i razvoju teorije uma te obrtanja scenarija. Samo pjesništvo izdvaja se lingvističkom kompleksnošću i fokusom na emocije, pa između ostalog može i bolje poslužiti u udvaranju.

Ključne riječi: pjesništvo, teorija evolucije, adaptacija, književnost

Uvod

Evolucijska psihologija pristup je psihologiji koji koristi znanja i načela evolucijske biologije u istraživanju strukture ljudskog uma. S takvog stajališta, um je sklop mehanizama za obradu informacija, koji su dizajnirani prirodnim odabirom za rješavanje adaptivnih problema s kojima su se susretali naši preci iz lovačko-sakupljačkih društava (Cosmides i Tooby, 1997). Pojednostavljeni argument bi glasio približno ovako: tjelesne, psihološke i ponašajne osobine vrste imaju za nju jednu od dviju adaptivnih svrha: pružaju prednost ili za preživljavanje ili za povećanje vjerojatnosti seksualnog uspjeha. U svakom slučaju, cilj je prenijeti dalje vlastiti genetski materijal (Marshall, 2013). Osnovna pretpostavka ove teorije jest da prirodni odabir djeluje tako da nagrađuje i zadržava osobine koje pogoduju preživljavanju i reprodukciji, dok ostale s vremenom nestanu, bilo zato što jedinke koje ih posjeduju nisu uspjele preživjeti dovoljno dugo da bi pronašle seksualnog partnera, ili su preživjele, ali zbog nedostatka privlačnih osobina za jedinke suprotnog spola svoje vrste nisu postigle reproduktivni uspjeh (Cosmides i Tooby, 1997). Za neke osobine i vještine lako je pretpostaviti njihovu adaptivnu prednost, primjerice duga i gusta kosa pokazatelj je zdravlja, razvijeni mišići snage i tjelesne kondicije, pet prstiju nam služi za fine motoričke pokrete, ali što je s književnošću? Univerzalnost pojave narativnih vrsta i pjesama nam govori da one moraju imati neku važnu adaptivnu svrhu, jer zašto bi se inače ljudi iz raznih kultura i tijekom velikog dijela ljudske povijesti posvećivali ovim aktivnostima (Marshall, 2013)? Kada govorimo o adaptivnoj funkciji

književnosti, treba napomenuti da je pisanje produžetak usmene komunikacije, pa kada govorimo o adaptivnoj vrijednosti književnih dijela, zapravo mislimo na adaptivnu vrijednost usmenih prethodnika pisanih priča, pjesama i drama (Carroll, 2004). Znanstvena disciplina koja se bavi proučavanjem književnih tekstova sa stajališta evolucijske psihologije naziva se evolucijski književni kriticism, književni darvinizam, evokriticizam ili biopoetika (Marshall, 2013). Pitanje adaptivne prednosti književnosti često se svodi na temeljne funkcije: preživljavanje i reprodukciju (Carroll, 2004).

Kapacitet za umjetnost

Za razvoj složenih ponašanja, poput stvaranja književnih djela, bitan je pojam kognitivne fluidnosti – svojstva našeg mozga koje se temelji na mogućnosti stvaranja analogijskih poveznica između različitih modula, odnosno psiholoških struktura posvećenih različitim domenama ili adaptivnim zadacima. Mithen (1996; prema Carroll, 2004) pretpostavlja da je za razvoj ovog svojstva kritično razdoblje od prije 300 000 do prije 100 000 godina. Potencirajući ovakav razvoj, moguće je da je prirodni odabir oblikovao ljudski kapacitet za umjetnost, barem neizravno (Lange i Euler, 2014).

Prednosti književnosti

Zbog kognitivne fluidnosti smo skloni konstrukte iz jedne domene iskustva koristiti da bismo objasnili odgovarajuće konstrukte u nekoj drugoj domeni, odnosno "naš prirodni konceptualni sistem... temeljno je metaforične prirode" (Lakoff i Johnson, 1980, str. 3). Književnost predstavlja ljudske interese, brige i motive, stoga je pisana i čitana da bi zadovoljila ljudske potrebe. U književnosti su zastupljene različite domene ljudskog iskustva i kognicije, ali one nisu jednoznačno definirane niti

Mirna Babić, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju, ORCID: 0000-0003-1059-6402.

klasificirane. Iako, mnogi se slažu da postoje barem tri kognitivne domene: tjelesna, psihološka i biološka. Psihološka domena se ponekad naziva i modulom teorije uma, a sastoji se od prepoznavanja osjećaja i razmišljanja drugih ljudi (Carroll, 2004). Uz teoriju uma, čitanje književnih djela može nam pomoći da razvijemo mentalni proces obrtanja scenarija.

Teorija uma

Shvaćanje da drugi ne moraju imati percepciju realnosti jednaku našoj zapravo je prilično sofisticirana mentalna operacija, a narativ nas iznova podsjeća da iz te činjenice mogu proizaći razni nedorazumi (Marshall, 2014). Donedavno je književnost bila jedini veliki repozitorij ljudske prirode (prije razvitka moderne psihologije). Tijekom velikog dijela povijesti, najveći "psiholozi" bili su romanopisci, pjesnici i dramski pisci. Autori su intuitivno razumjeli da je glavni predmet književnosti ljudsko iskustvo, zasnovano na zajedničkim prirodnim motivima i osjećajima te da suosjećajna reakcija na prikaz ljudskog iskustva u tekstu ovisi o dijeljenom iskustvu autora, prikazanih likova i publike. Razumijevanje čovjekovih unutarnjih previranja je u srži literarne tradicije. Kod ljudi je svijest o individualnim osobama nužan preduvjet za organizaciju ponašanja koje vodi prema nekom cilju i za interakciju pojedinaca u socijalnim grupama (Carroll, 2004).

Obrtanje scenarija

Narativni oblici pronalaze svoju svrhu i u nečemu što neuropsiholog William Calvin naziva "okretanje scenarija" (eng. *scenario spinning*), odnosno priprema nas za situacije s kojima se možemo suočiti u životu (Marshall, 2014). Burke (1973) čak tvrdi da književnost možemo sveukupno promatrati kao strategije za nošenje sa situacijama ili pak stav prema situaciji. Uspoređuje ih s proširenjem narodnih izreka koje su često kontradiktorne, ali pružaju drugačiji stav za specifične situacije. Ovisno o situaciji, narodne izreke (i sva književna djela u cjelini) mogu pružiti utjehu, simboličnu osvetu, savjete za mudar život itd. Joseph Carroll (2004), jedan od velikih doprinositelja polju literarnom darvinizmu, objašnjava da nam književnost prikazuje razne čestice prostora i vremena – kulturni kontekst, individualne okolnosti i osobne karakteristike – i integrira te čestice s elementarnim strukturama ljudskih interesa. Tako dobivamo uvid u vlastite i tuđe strukture interesa, filtriramo trivijalne i rubne aspekte iskustva i vidimo duboko u ljudsku prirodu. Smještamo se u vlastito okruženje i organiziramo osjećaje i razmišljanja kojima

reguliramo vlastito ponašanje. Književnost doprinosi našem kapacitetu za fleksibilnost i promjenu reakcije na kompleksne i promjenjive okolnosti.

Pjesništvo

Dosad su se darvinisti više usmjeravali na dramu i beletristiku nego na poeziju (Carroll, 2011). Iako se dosad spomenute prednosti književnosti mogu primijeniti i na poeziju, ali ne u tolikoj mjeri kao na ostale spomenute rodove, pjesništvo ima i neke specifične adaptivne vrline. Treba imati na umu da motivi za djelovanjem i brige nisu u prvom redu posredovani konceptualnim obrascima ili metaforičkim sustavima, već emocijama ili afektima. Ekman tvrdi (1994; prema Carroll, 2004) da su sličnosti u događajima koji izazivaju određene emocije produkt naše evolucije i da one odražavaju najbitnije ili najčešće događaje s kojima su se naši preci susretali. Publika koja čita sudjeluje u emotivnim iskustvima likova (ili lirskog subjekta u slučaju poezije), suosjećajući s njima i na kraju doživljava zadovoljstvo ili razočaranje ovisno o ishodu. Osnovna emocionalna putanja svakog djela može se reprezentirati kombinacijama raznih emocija. Raspon metaforičkih kombinacija u književnim djelima je neograničen, ali kombinacije postaju smislene tek kada su integrirane u elementarnu strukturu ljudskih motiva i emocija. Lirska djela definiraju se kao književna djela koja pobuđuju usredotočenu svijest o nekom zamišljenom iskustvu ili određenom emocionalnom odgovoru (Encyclopedia Britannica, 2018). Osim toga, neki pristupi predlažu da je spolni odabir mogao produkciju književnosti oblikovati izravno kao ponašanje koje privlači partnere (Miller, 1999) ili neizravno kao signal dobro razvijenih viših kognitivnih sposobnosti. Osoba može prikazati svoje mentalne sposobnosti kroz pričanje priča i tako obznani svoju pogodnost za reprodukciju. Jezik koji se koristi za pisanje u suglasnosti je s ovom teorijom jer se pjesničke figure, rime i ritam mogu smatrati hendikepima (Locke i Bogin, 2006) po Zahavijevom načelu. Zahavi (1975) zagovara teoriju da se kvaliteta jedinke koja ne doprinosi preživljavanju (ustvari, poprilično odmaže), ali je vrlo privlačna suprotnom spolu (npr. paunovo perje) može shvatiti kao svojevrsan test koji je jedinka prošla i tako reklamira suprotnom spolu svoju sposobnost preživljavanja unatoč hendikepu u obliku privlačne (ali nepraktične) kvalitete. Jedinke koje mogu imati jednako visoku sposobnost preživljavanja, ali nemaju navedenu kvalitetu, neće biti izabrane jer ne reklamiraju svoju sposobnost pomoću hendikepa ili trošenja resursa. Verbalna umjetnost uglavnom je dvosmislena, složena,

teško ju je protumačiti i još teže producirati, pa stoga može biti pokazatelj visoke inteligencije. Stvaranje književnih djela troši vrijeme, a ono je ograničeni resurs koji se može iskoristiti za ostale životne napore kao što su parenje ili roditeljske aktivnosti (Alexander, 1987). Stjecanje kompetencije za literarnu pismenost također oduzima vrijeme. Pisac uz to mora imati energiju, motivaciju i izdržljivost da bi završio/la svoje djelo. Wishbow (1988; prema Lange i Euler, 2014) i Kaufman i Kaufman (2007) su pokazali da pjesnici trebaju oko 10 godina pripreme prije nego se njihovi napori ostvare kao važan literarni doprinos. Ovaj višak resursa nije dostupan svima, pa stoga razlike u sposobnostima pomažu potencijalnim partnerima da procijene te sposobnosti i donesu odluku (Simonton, 1999). Prema teoriji spolnog odabira (Darwin, 1871; prema Lange i Euler, 2014; Trivers, 1972), muškarci, koji se moraju više nadmetati kako bi ostvarili priliku za spolni odnos sa ženama, bi trebali biti skloniji produkciji književnih djela od žena, zbog međuspolnog odabira i unutarpolnog natjecanja. Pokazalo se da su muškarci zaista skloniji pisanju od žena (Lange, 2011; Miller, 1999) i da pričaju priče na kompetitivniji način (Locke i Bogin, 2006; Scalise Sugiyama, 1996) te dominiraju u javnim iskazivanjima verbalne umjetnosti (počinju negdje oko puberteta), dok žene više čitaju od muškaraca (Garbe, 2002; prema Lange i Euler, 2014). TTR test, koji se koristi kao pokazatelj leksičke raznovrsnosti književnog djela, a računa se kao omjer različitih oblika riječi i ukupnog broja riječi (Kemper i Sumner, 2001), je pokazao da su lirski djela leksički raznovrsnija od ostalih, što podržava hipotezu Langea i Eulera (2014) da su pjesničke figure u poeziji složenije te imaju više potencijala da ih se smatra hendikepom. Naposljetku, većina zapleta će se više temeljiti na pitanjima osobne moći i ljubavi (psihološka domena ljudskog iskustva) nego na problemima vezanima uz socijalni antagonizam, socijalnu afilijaciju i stjecanje znanja o fizičkom i prirodnom svijetu. Iako, fizički i biološki okoliš koji sadržavaju osobnu i socijalnu interakciju imaju svoju emocionalnu vrijednost i zastupljeni su u poeziji o prirodi i opisivanju okoline u književnosti (Carroll, 2004).

Zaključak

Sve što je ljudsko je sadržano unutar dosega biološke evolucije, a "sve ljudsko" uključuje i proizvode ljudske mašte (Carroll, 2011, str. 10). Razvojem svojih psiholoških struktura smo uspjeli razviti složena ponašanja, kakvo je i pisanje i konzumiranje književnih djela. Kada je riječ o tako kompleksnim

ponašanjima, lako ih je uzeti zdravo za gotovo i ne razmišljati o putanji njihova razvoja i prvobitnoj svrsi koja je potaknula taj razvoj. Čitanje literarnih djela je višestruko korisno: ono poboljšava percepciju tuđih razmišljanja i osjećaja, pomaže bolje razumjeti ljudsku prirodu i čini odgovore na različite životne situacije fleksibilnijima. Pjesništvu se kao književnom rodu nije do sada posvetilo puno pažnje u kontekstu evolucijske psihologije, ali evidentna je njegova posebnost u stavljanju naglaska na osjećaje, primarne motivatore za djelovanje, i u njegovoj lingvističkoj kompleksnosti, koja, između ostalog, može služiti kao dokazivanje kognitivnih sposobnosti u udvaranju.

Literatura

- Alexander, R. D. (1987). *The biology of moral systems*. New York: Aldine de Gruyter.
- Burke, K. (1973). Literature as Equipment for Living. *Philosophy of the Literary Form: Studies in Symbolic Action*, 3, 293-304.
- Carroll, J. (2004) *Literary Darwinism: Evolution, human nature, and literature*, New York: Routledge.
- Carroll, J. (2011) *Reading human nature: Literary Darwinism in theory and practice*, New York: SUNY Press.
- Cosmides, L. i Tooby, J. (1997) *Evolutionary psychology: A primer*. Preuzeto s: <http://www.cep.ucsb.edu/primer.html>. Pristupljeno 17. siječnja 2018.
- Encyclopedia Britannica (2018). *Poetry*. Preuzeto s: <https://www.britannica.com/art/poetry>. Pristupljeno 17. siječnja 2018.
- Kaufman, S. B. i Kaufman, J. C. (2007). Ten years to expertise, many more to greatness: An investigation of modern writers. *The Journal of Creative Behavior*, 41, 114–124.
- Kemper, S. i Sumner, A. (2001). The structure of verbal abilities in young and older adults. *Psychology and Aging*, 16, 312-322.
- Lakoff, G. i Johnson, M. (1980) *Metaphors We Live By*. Chicago i London: The University of Chicago Press.

- Lange, B. P. (2011). Male proneness to verbal display production. *Acta Linguistica*, 5, 97–104.
- Lange, B. P. i Euler, H. A. (2014). Writers have groupies, too: High quality literature production and mating success. *Evolutionary Behavioral Sciences*, 8(1), 20-30.
- Locke, J. L. i Bogin, B. (2006). Language and life history: A new perspective on the development and evolution of human language. *The Behavioral and Brain Sciences*, 29, 259-280.
- Marshall, I. (2013) Stalking the Gaps: The Biopoetics of Haiku. *Mosaic: a journal for the interdisciplinary study of literature*, 46 (4),91-107.
- Miller, G. F. (1999). Sexual selection for cultural displays. U R. Dunbar, C. Knight i C. Power (Ur.), *The evolution of culture* (str. 71-91). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Scalise Sugiyama, M. (2001). Food, foragers, and folklore: The role of narrative in human subsistence. *Evolution and Human Behavior*, 22, 221– 240.
- Simonton, D. K. (1999). Creativity as blind variation and selective retention: Is the creative process Darwinian? *Psychological Inquiry*, 10, 309–328.
- Trivers, R. L. (1972). Parental investment and sexual selection. U B. B. Campbell (Ur.), *Sexual selection and the descent of man* (str. 136–179). Chicago: Aldine.
- Zahavi, A. (1975). Mate selection—A selection for a handicap. *Journal of Theoretical Biology*, 53, 205– 214.

Abstract

In regard to the evolutionary approach in psychology, each simple or complex human trait or behaviour can be, directly or indirectly, interpreted as a functional adaptation developed for the purposes of survival and reproduction. Poetry, as a widespread and complex literary genre, has several of its own adaptive advantages as well as several of those shared with other literary genres. Most literature helps us acquire and develop the "theory of mind" and "scenario spinning". Poetry on its own is distinguished from other literary genres by its linguistic complexity and focus on emotions, which is why it can, among other functions, be especially useful in courtship.

Keywords: poetry, theory of evolution, adaptation, literature